

DELAVSKI STAVKOVNI VAL V ŠKOFJI LOKI

Ob jubilejni obletnici obstoja in delovanja Komunistične partije Jugoslavije, ko je za nami štirideset let trdega boja delavskega razreda za izvojevanje in uveljavljanje njegovih pravic, se spominjamo tudi velikega stavkovnega gibanja škofjeloškega delavstva v letih 1935 in 1936.

Mlade generacije prihajajo, ljudje se menjajo in take stvari se rade pozabljajo; posebno pa še takrat, ko delavskemu razredu takšnih borb in na tak način ni treba več voditi, ko je svoboden in ko je sam gospodar proizvajalnih sredstev in svoje zemlje. Nedvomno je, da je delavsko gibanje z velikimi stavkami, ki so v tridesetih letih kot ognjen val zajele vso Slovenijo, pokazalo, da zna z družbenimi razrednimi manifestacijami braniti in terjati od kapitalističnih sil svoje osnovne pravice: skratka, že takrat je delavski razred stopil v leta svoje politične zrelosti. Razkrit je bil brezobzirni in izkoriščevalski značaj buržoazije v odnosu do vseh plasti delovnega ljudstva. S krvavimi nastopi proti stavkajočim delavcem je buržoazija pokazala, kako zna odkrito in grobo — ne samo prikrito in prefinjeno — braniti svoje razredne koristi. Oblast, policija in vojska so se pokazale kot zvesto orodje buržoazije v boju z nepokornim mezdni delavstvom. Iz meznega boja med delavci in kapitalisti je rasel spor med vsemi delovnimi ljudmi in buržoazijo. Na tej osnovi se je ustvarjala enotnost delovnega ljudstva. Buržoazija se je prvič v zgodovini znašla v manjšini in je bila postavljena v vlogo obtoženca, dočim se je delovno ljudstvo prvič v zgodovini postavilo na lastne noge ter se otreslo zgodovinske odvisnosti in nesamostojnosti v odnosu do buržoazije. Komunistična partija Jugoslavije, ki je ravno v tem desetletju zrasla prav iz vrst delavstva, je postala predstavnik delovnih množic in njihov voditelj. Ta čas, z vsemi dogodki, ki jih je prinesel, je premaknil tečaje, na katerih je slonela buržoazna družba. Tovariši, ki so doživeli in vodili te boje, še danes z navdušenjem in s ponosom govorijo o teh svetlih trenutkih zgodovine delavskih borb.

Če hočemo razumeti in oceniti pomen stavkovnih gibanj pri nas v Jugoslaviji in v svetu, moramo pogledati, v kakšnem zgodovinskem okolju so se vršile. To je bil čas, ki bi ga lahko imenovali predigro druge svetovne vojne, čas, v katerem so začele fašistične sile svojo odkrito agresijo. Tedaj so se po vsem svetu spontano ustanovljale organizacijske skupnosti v najrazličnejših oblikah, ki naj združijo delavske množice. Vznikle so ljudske fronte, ki so imele v raznih deželah najrazličnejše oblike. Važno je tudi dejstvo, da je agresija fašistov ohrabrila našo domačo buržoazijo. V letu 1936 sta vladi Stojadinovića in Korošca izvajali vse mogoče manevre sebi v prid, da bi skrili svoje pravo bistvo. Pri nas so se snovale fašistične organizacije,

med njimi tudi take, ki naj bi zajele delavstvo (Jugoras). V teh poizkusih buržoazne reakcije, da bi fašistične zveze okrepile svoje položaje, se je pričelo pri nas veliko stavkovno gibanje.

Stavka je bila v kapitalizmu vedno sredstvo, s katerim je delavski razred hotel v kritičnih trenutkih pokazati kapitalistom, da je vendarle vse odvisno od delovnega človeka. Stavke so bile že star pojav. Že po prvi svetovni vojni pa prvič srečamo novo obliko, ki se je razvila po Leninovem geslu: »Tovarne delavcem!« V mnogih deželah se je ta poziv začel izpolnjevati tako, da so revolucionarni delavci začeli zasedati tovarne (Italija leta 1921), pri nas pa v letih 1935 in 1936 v stavkovnem gibanju, ki je imelo to novo značilnost, da delavci niso kratkomalo ostali doma, ampak so pričeli stavkati na ta način, da so zasedli tovarno. To je bilo nekaj novega v našem delavskem razrednem gibanju. Vse to je kazalo na politično zrelost delavcev, da so kot neposredni proizvajalci prvič položili roko na proizvodna sredstva. To je bilo prvo naznanilo bodočega prevzema proizvodnih sredstev v roke delavstva samega. Kapitaliste je prav ta način silno razdražil, saj je bil to očiten poseg po kapitalistični privatni lastnini, ki ga je opravil strnjeni delavski razred.

Delavske stavke so imele v glavnem le ekonomski značaj, sekundarna je bila ideološkopoliitična stran. Čim bolj so podjetja zniževala delavske plače, tem bolj so se širila mezdna gibanja. Tako je bilo v Jugoslaviji n. pr. 1930. leta 9 tarifnih gibanj s 16 stavkami, leta 1936 (do 30. septembra) pa že 129 tarifnih gibanj in 275 stavk, med temi v Sloveniji 29 s 16.907 stavka-jočimi. Samo v tekstilni industriji je po takratnih podatkih Delavske zbornice v veliki tekstilni stavki stavkalo 8.500 tekstilnih delavcev. S stavkami je hotelo delavstvo izposlovati preko svojih obratnih zaupnikov od podjetnikov kolektivne pogodbe, s katerimi naj bi se v glavnem uredilo vprašanje zvišanja mezd, socialna stran pa v zvezi s sporazumnim sprejemanjem in odpuščanjem delovne sile; v mnogih podjetjih pa je bilo tudi nujno potrebno odkloniti pereče nehigienske razmere, v katerih je delavstvo delalo.

V to obdobje stavk sovpadajo tudi stavke v tekstilni in lesni industriji v Škofji Loki in Kranju, kjer je stavkalo 3000 delavcev. Stavkovno gibanje je že jeseni 1935 naprej zajelo delavce v tovarni klobukov »Šešir«, v avgustu 1936 pa so stavkala še naslednja štiri podjetja: Lesni podjetji Dolenc in Heinrihar na Trati ter tekstilni tovarni predilnica na Trati in tkalnica Brumen & Thaler v Vincarjih. V vseh petih loških podjetjih je stavkalo 482 delavcev.

Muzej v Škofji Loki razpolaga z obširnim gradivom in dokumentacijo, ki so jo pošiljali podjetnika Dolenc in Heinrihar, žandarmerija in srezko načelstvo v Škofji Loki svojim nadrejenim oblastem in ki pričajo o poteku stavk. Iz tega gradiva povzemamo nekatere najznačilnejše dogodke.

Stavka v tovarni klobukov v Škofji Loki

Tovarna klobukov »Šešir« je začela obratovati leta 1921. Do tedaj ni obstajalo v Škofji Loki, razen lesnih industrij Dolenc in Heinrihar na Trati, ki sta zaposlovali mogoče skupaj 100 ljudi, nobeno pomembnejše podjetje. Tovarna klobukov »Šešir« je v začetku zaposlovala preko 100 ljudi, pozneje pa tudi do 250 delavcev.

Stara Jugoslavija je morala po prvi svetovni vojni kot članica Društva narodov na predlog mednarodnega urada za delo uzakoniti nekatere pravice delavcev, tako 8-urni delavnik, plačevanje nadurnega dela in pravico združevanja delavstva v strokovne organizacije. Vse to je veljalo večidel le na papirju ter se ni izvajalo prav nikjer, razen tam, kjer je bilo delavstvo organizirano in se za te zahteve tudi borilo. Delavstvo tovarne »Šešir« je že leta 1922 napravilo prvi korak za združitev. Organiziran je bil prvi sestanek, kjer je bilo sklenjeno, da se izvede organizacija. Vodstvo podjetja pa je pridobilo nekaj delavstva na svojo stran ter jih pregovorilo, da so odstopili od prevzete naloge. Tudi ostali delavci so izgubili pogum in tako je prva akcija propadla: delavstvo je ostalo prepuščeno na milost in nemilost delodajalca.

Tovarna »Šešir« je bila bolj ali manj sezonskega značaja. V času sezonskega dela se je delalo po 10, 12 in tudi več ur dnevno, brez kakršnegakoli nadurnega plačila. V času mrtev sezone so pa delavstvo odpuščali po lastni presoji podjetnika, žal mnogokrat tudi po političnem zadržanju delavcev. Vsaka najmanjša zamera vodečemu kadru je povzročila v času pomanjkanja dela odpust prizadetih, ne glede na njihovo socialno stanje. Nestalnost zaposlitve je posebno prizadela družinske očete, ki so imeli več otrok in jih je postavljala dostikrat v obupen položaj, posebno še, ker so bile plače tako nizke, da niso dosegale niti eksistenčnega minimuma samskega delavca. Kakor se delodajalec ni zanimal za socialno stanje svojega delavstva, tako so bile tudi higienske in zdravstvene razmere na zelo nizki stopnji. Oddelki so bili brez vsakršne ventilacije, posebno je bilo to občutiti v barvarni in v oddelku za tulce, kjer se je zlasti v zimskem obdobju nabirala izhlapevajoča voda na mrzlem betonskem stropu ter vedno deževala na znojne hrbte delavstva. Delavstvo je bilo brez zaščitne obleke, čeprav so bili na vseh delovnih mestih izpostavljeni prahu oziroma vlagi, posebno pa strupenim hlapom kemikalij, ki so povzročali razna težka obolenja.

Tak brezpravni položaj je trajal vse do leta 1933, ko je delodajalec naenkrat vsem delavcem znižal mezde nad 10 % z utemeljitvijo: kdor za znižano mezdo noče delati, naj gre na cesto! V najstrožji tajnosti so se tedaj zbrali delavci Tine Sever, Jakob Pintar, Janko Šink, Janez Martelak, Anton Fojkar, Polde Polenec, Anton Pirc, Franc Logonder, Alojz Malovrh, Stane Konič, Miha Škrlj in drugi, da bi uspešno izvedli organiziran odpor proti neupravičenemu znižanju plač. Organizirano delavstvo je prosilo takratno Delavsko zbornico za pomoč z vabilom, naj pošlje zastopnika na sklicani sestanek vsega delavstva. Delavstvo je akcijo skrbno skrivalo pred javnostjo, predvsem pa pred vodstvom podjetja, da ni vedelo, kdo je pravzaprav organizator akcije. Zastopnik Jugoslovanske strokovne zveze je res prišel na napovedani sestanek, ki se je vršil 8. avgusta 1933 v vrtni lopi gostilne »Plevna«. Ta sestanek, ki se ga je udeležilo dve tretjini delavstva, je bil za delavstvo zelo zanimiv, saj jim je vlil prve revolucionarne iskre, da so se začeli zavedati svoje moči in svojih pravic. Še predno se je delodajalec zavedel, kaj se med delavstvom dogaja, je bilo že 95 % delavcev organiziranih. Ta prva revolucionarna iskra v tovarni »Šešir« ni nikdar več ugasnila; bila je prvi znak prebujajoče se delavske zavesti, ki je napovedovala novo obdobje v zgodovini škofjeloškega delavstva, obdobje bojev, ki so se prav s tem dnem začeli.

Prva naloga organiziranega delavstva je bila borba za uveljavljanje organizacije v podjetju. Prva intervencija pa je bila brezuspešna, ker delodajalec zastopnika organizacije ni hotel priznati kot predstavnika delavstva. Šele postopoma, in to z vzpostavitvijo delavskih obratnih zaupnikov, je po nadaljnjih intervencijah delavstvu uspelo izposlovati od delodajalca, da je plačeval nadurno delo in bolniški teden. Ob nastopu mrtve sezone dela se je uveljavila takoj tudi socialnejša razdelitev dela, kakor je ob takih prilikah veljala dotlej. Zakonite pravice so delavci uveljavljali le počasi in z neštetimi intervencijami. Na odločen odpor so naleteli, ko so postavili vprašanje

Delavska stavkovna straža med stavko v tovarni klobukov »Šešir«. (Po originalu v loškem muzeju.)

zvišanja plač. Po večdnevni pogajanjih jim je uspelo doseči neznan finančen uspeh, po katerem so se zvišale mezde od 10 do največ 20 par na uro. Leta 1934 je delavstvo predložilo podjetju predlog za sklenitev kolektivne pogodbe, ki je bila po dolgi in trdi borbi vendarle sklenjena in ki je za delavstvo predstavljala veliko moralno zmago, čeprav niso bili v celoti zadovoljni z njo.

Jeseni 1935 so delavci zahtevali popravek kolektivne pogodbe, predvsem pa zvišanje tarifnih postavk, kar pa je naletelo na najtrši odpor in je delodajalec odločno odklanjal vsako zvišanje plač. Na skupnem sestanku vsega delavstva je bilo sklenjeno, da se pošlje vodstvu tovarne ostrejšo zahtevo za ugoditev predlogom, v nasprotnem primeru pa prenehajo z delom in stopijo v stavko. Tovarna je delavsko zahtevo ponovno odklonila. Tudi centrala Jugoslovanske strokovne zveze v Ljubljani je delavstvo opozarjala, naj bo previdno ter se s stavko ni strinjalo, rekoč, da je ta korak zelo tvegan. Delavstvo je kljub temu vztrajalo pri svojem sklepu in po preteku določenega roka, to je 11. oktobra 1935 stopilo v stavko, ki je trajala do

11. novembra 1935. V stavko, katere organizacija se je v celoti posrečila, je stopilo 160 delavcev. Produkcija se je v celoti ustavila.

Že takoj prvi dan stavke se je bil organiziral stavkovni odbor. Delavstvo je tovarno blokiralo in je bil vstop vanjo zaradi delavskih straž nemogoč. Skupine delavcev so stražile pri vseh vhodih, menjajoč se na dve uri ponoči in podnevi ves čas trajanja stavke. Straža je imela nalogo, ne pustiti v tovarno nikogar, da bi karkoli prinašal ali odnašal. Ta oblika stavke ni iznenadila samo delodajalca, ampak je močno odjeknila tudi v javnosti Škofje Loke. Vse pošteno delavstvo iz vseh okolišev in tudi večina meščanov se je s tem stavkovnim posegom strinjala. Le mestna buržoazija in žal, tudi nekaj ljudi iz vrst delavstva, je stavkajoče zasmehovalo, češ da so se upijani od kruha, da stavka ni za Škofjo Loko, temveč kvečjemu za Ameriko itd. Strankarski voditelji, tako liberalni, predvsem pa klerikalni so ne glede na svojo politično pripadnost in strankarsko sovražno razcepljenost našli kaj hitro skupni jezik s takratnim oblastnim forumom v boju proti stavkajočim v »Šeširu«. Na vsa usta so zavpili: »No, sedaj so se pa pokazali loški komunisti!«

Ker se je stavka vlekla nekaj tednov, je stavkovni odbor organiziral nabiralno akcijo za stavkajoče, predvsem v živilih. Akcija je uspela. Okoliški kmetje in nekaj obrtnikov je pokazalo, da simpatizirajo s stavkajočimi delavci.

Stavka se je odvijala prvih 14 dni brez vsakršnih stikov z delodajalcem, nato pa je vodstvo delavske organizacije skušalo obnoviti pogajanja, ki so se vršila v Škofji Loki in tudi v Ljubljani pri Zadružni gospodarski banki, ki je bila lastnica tovarne, vendar brez uspeha. Ob neki priliki je obratne zaupnike sprejel ravnatelj banke, ki je telefonično poklical še ostale bančne svetnike na razgovor, rekoč: »Komunisti iz Škofje Loke so že prišli!«

Pred pričetkom stavke je bilo vodstvo tovarne pripravljeno zvišati plačo za 10 par pri delovni uri, kar bi na leto znašalo 52.000 din povečanega denarnega efekta. Nasprotno pa so delavci vztrajali pri zahtevi, naj se poviša mezda za delovno uro za 25 par, kar bi dvignilo denarni efekt na 140.000 din letno. Jutro je 1. novembra poročalo, da stavka še vedno traja in da se položaj ni še spremenil, ker lastnik podjetja Zadružna gospodarska banka v Ljubljani vztraja glede povišanja mezd pri svojem stališču, delavstvo pa pri svojem.

Dne 2. novembra 1935 so delavci postavili vodstvu tovarne za obnovitev dela sledeče pogoje:

1. Da tovarna ne bo izvajala kakršnihkoli posledic nad stavkajočimi.
2. Sprejme naj se predlog delavstva za kategorizacijo v podjetju kot osnova, spremembe in dopolnila pa bodo izvršena sporazumno.
3. Prosimi bana Natlačena, da vpliva pri upravnem svetu delniške družbe, naj odobri kredit za izboljšanje plač v znesku 140.000 din, delavstvo se pa obveže povrniti povišek oziroma odstopiti od povišanja, če bi bilanca za tekoče leto pokazala, da zvišanje ni mogoče.

Eksekutiva podjetja je sklenila, da se sprejmeta prvi dve točki, tretja pa se odkloni. Odgovor so sporočili Marinčku, uradniku Delavske zbornice v Ljubljani, kot zadnji odgovor.

Delavstvo tovarne »Šešir« s tem ni bilo zadovoljno, zato se ni hotelo vrniti na delo. Štiričlanska delegacija je odšla k banu Natlačenu, da mu obrazloži stališče stavkajočega delavstva. Nadalje je tudi posredovala Srezka

izpostava v Škofji Loki, Jugoslovanska strokovna zveza, Delavska zbornica in inšpekcija dela, toda vse brez uspeha. Vodstvo podjetja pa je medtem sklenilo, da bo v primeru, če delavci ne bodo pričeli z delom, pozvalo, naj do določenega dne pridejo vsi na delo pod pretnjo stalnega odpusta za vsakogar, ki se pozivu ne bi odzval. Po potrebi bo vodstvo podjetja zaprosilo za žandarmerijsko pomoč, samo, da se bo lahko pričelo z delom.

Jutro 10. novembra 1935 navaja, da vodijo delavske straže podnevi in ponoči evidenco o gibanju okoli tovarne in natančno vrše svoje naloge. Mir in red nista kaljena, čeprav prehaja stavka v zelo resno fazo. Ker so se izjalovili še zadnji sklepi, je delavstvo prvotno sklenilo, da gre njihovo zastopstvo peš v Ljubljano k banu Natlačenu, da mu prikaže upravičenost svojega gibanja in utemelji svoje sklepe. V borbi, ki jo vodi stavkajoče delavstvo, je bila sprožena tudi misel, naj bi delavstvo poseglo po glodovni stavki, kar pa se je opustilo. Vsekakor kaže, da je situacija zelo napeta. Zlasti trpko sodi delavstvo o dejstvu, navaja dalje člankar, da se je v tovarni omislilo to in ono glede zdravstvene zaščite, toda zanjo se ni storilo nič, čeprav kaže vodstvo razumevanje za napredek podjetja. Na duri delavskih družin trkata zaradi nastopajoče zime glad in mraz. Delavci so izvedli po mestu nabiralno akcijo, da podpro vsaj najpotrebnejše. Treba bo temu kritičnemu stanju odpomoči, saj delavstvo izjavlja, da je pripravljeno takoj spet sprejeti delo, čim ugodijo njihovim minimalnim željam.

Dne 11. novembra 1935 je bila stavka končana. Delavstvo se je po enem mesecu zopet vrnilo na delo. Slovenski narod je 11. novembra poročal: »Zmaga delavstva v moralnem pogledu je popolna, saj jim je uspelo, da so po pettedenski borbi izvojevali svoji organizaciji prestiž, mimo tega pa so pokazali najlepše razumevanje za ureditev spornih točk. Prvi in drugi točki se je ugodilo, v tretji pa so popustili delavci. Konec stavke je sprejela vsa Škofja Loka z zadovoljstvom, saj je z otvoritvijo dela v tovarni ustvarjen zopet oni gospodarski vir, brez katerega so bili mesec dni. 160 ljudi se vrača na delo in to pomeni v današnjih časih zelo mnogo. To je v njihovem interesu pa tudi vseh, ki jim je blagostanje delavstva resnično pri srcu.«

Delodajalca je v tovarni »Šešir« zelo bolela delavska enotnost. Zato je bila v tovarni organizirana tudi fašistična JUGORAS in njena podružnica Zveza združenih delavcev v Ljubljani (ZZD) s ciljem, da razbija delavsko enotnost. Za svoj namen so pridobili nekaj delavcev, ker so bili sprejeti v tovarno le, če se že takoj ob vstopu včlanijo v ZZD. Teh delavcev je bilo le kakih 10 %, ki so sicer skušali pri raznih pogajanjih nasprotovati, vendar se jim ni posrečilo, ker so bili v manjšini.

Kljub temu, da s stavko v tovarni »Šešir« ni bil dosežen materialni uspeh, je pa bil moralni učinek te revolucionarne akcije zelo velik ne samo za delavce škofjeloške tovarne klobukov, marveč tudi za delavstvo vseh ostalih podjetij v Škofji Loki in tudi v Kranju. Do tedaj ni bilo nikjer v okolici čutiti kakega delavskega gibanja. Naslednje leto pa so se delavci tudi v ostalih podjetjih vidno razgibali in vstopili v stavkovno gibanje. Moralni učinek strnjenega delavstva v »Šeširu« je končno tudi vplival na vodstvo podjetja, ki je po nekaj mesecih na zahtevo delavstva brez večjih intervencij zvišalo plačo, ker je pač računalo s tem, da je delavstvo pripravljeno in razredno dovolj zavedno ter bi se znalo ob nadaljnjem izigravanju zgoditi isto kot oktobra 1935.

Stavka v lesnih podjetjih na Trati

Časnik Jutro z dne 15. avgusta 1936 navaja, da je v lesnem podjetju Franca Dolenca v Škofji Loki 13. avgusta 1936 ob štirih popoldne nenadoma izbruhnila stavka, ki je zajela 42 delavcev, zaposlenih na Trati in v Predvoru pri Kranju.

Podjetnik Dolenc je vsemu delavstvu v aprilu znižal plače. Delavci so intervenirali, da bi plače ostale enake, kot so bile, kar pa je podjetnik dvakrat odklonil. Ker so bile mezde za takratne življenjske razmere mnogo prenizke, tako da delavec z veččlansko družino ni mogel izhajati, se je po zakonu vsak svoboden državljani lahko organiziral v strokovnih organizacijah, ki so se borile za izboljšanje mezd. Tako so bili tudi delavci tega podjetja 90 % organizirani pri Zvezi lesnih delavcev in sorodnih strok. Kljub zatrjevanju podjetnika, da ne misli na razbitje organizacije, so bili delavci prepričani o nasprotnem. Pred dvema tednoma je namreč delodajalec odpustil z motivacijo »zaradi pomanjkanja dela« 18 organiziranih delavcev, ki so poleg tega bili pri podjetju zaposleni že več let, obdržal pa je takšne, ki so bili po letih službe mlajši. Ker so bile vse intervencije delavskih zapupnikov in zastopnika Delavske zbornice zaman, so bili delavci primorani stopiti v stavko. »Mi vztrajamo na tem, da se zaposlijo vsi reducirani delavci, pa naj se delo omeji od sedanjih 12 ur na 10 ali 8 ur, in ako to ni mogoče, na 6 ur, ker mislimo, da podjetniku to ne bo v škodo.« so predlagali v svojem sporočilu podjetniku Dolencu. Delavstvo je nadalje zahtevalo zvišanje mezd, in sicer so postavljali zahteve po najnižjem zvišanju, tako da bi profesionalci dobivali po 3,75 din, ostalo delavstvo pa od 2 do 3,50 din na uro. Pri tem so poudarjali, da glavni vzrok stavke ni mezdnogibanje, temveč zaposlitev vsega delavstva ob skrajšanem delovnem času, tako da se vsem omogoči vsaj najskromnejše življenje.

Podjetje se je tem upravičenim zahtevam delavcev uprlo zgolj iz principa in zaradi nepriznavanja pravice delavstva do strokovne organizacije, ne pa zaradi pomanjkanja dela. Podjetje Franca Dolenca je bilo po navedbah Delavske pravice splošno znano kot reakcionarno podjetje, kjer se niso izvajali socialni zakoni. Delavstvo se je smatralo za brezpravno z edino pravico, da sme delati in molčati. »Mi hočemo voditi borbo v sporazumu z delavci v Predvoru, ki so stopili istočasno in solidarno z nami v stavko — do konca in se hočemo boriti ramo ob rami za dosego naših pravic!« zaključuje poročilo stavgajočih v Delavski pravici.

Stavka delavcev v podjetju Franca Dolenca na Trati in v Predvoru je bila po svojem revolucionarnem efektu najbolj razgibana od vseh stavk v loških podjetjih. Trinajst strani obsegajoča ovadba podjetnika Franca Dolenca, ki jo je naslovil Sreškemu načelstvu v Škofji Loki, navaja, da je k stavki pristopilo 21 rednih delavcev in 14 delavcev, ki so bili »zaradi pomanjkanja dela« odpušeni, en delavec pa je izstopil iz službe, ker bo baje šel študirat. Osem delavcev in skladiščnik pa se stavke niso udeležili, verjetno iz politične solidarnosti do podjetnika. Kot je iz nadaljnjih poročil in ovadb razvidno, so ti nestavgajoči delavci — delno tudi stavkokazi — večkrat nastopili kot priče, ki govore v prid podjetniku Dolencu. Industrialec Dolenc navaja v številnih obtožbah in prijavah značilne dogodke, ki so se odigrali v času stavke:

— 13. avgusta delavstvo ni dovolilo skladiščniku in nestavkajočim, da bi naložili naročeni vagon desk za ladijska tla. Nihče se ni smel dotakniti materiala v podjetju. Šele po intervenciji orožnikov so nestavkajoči vagon naložili. Nadalje delavstvo ni hotelo izročiti skladiščniku ključev. Nestavkajočim in orožnikom delavstvo ni dovolilo dostopa v prostore podjetja. Stavkajoči so tudi voznikom prepovedali vsak dovoz lesa v prostore podjetja; tako so morali vozniki iz Sovodnja hlode iztovoriti kar na cesti. V tej akciji sta posebno delovali stavkajoči delavki Marija Čarman iz Suhe in Marija Jurman iz Sp. Senice.

Sestanek strokovne organizacije predilniških delavcev nekaj dni pred stavko.
(Po originalu v loškem muzeju.)

— 16. avgusta so stavkajoči izvedli zborovanje v gostilni »Plevna«, kjer so delavci spodili skladiščnika, ki je prisluškoval razgovorom na zborovanju.

— 18. avgusta je nestavkajočemu delavstvu ob sodelovanju žandarmerije uspelo odstraniti stavkajoče delavce iz žage in iz skladišča, vendar ti niso dopustili, da bi se pričelo z delom. Vozniki so ponovno morali razložiti hlode na cesti, a vozniki, ki so pripeljali iz Crngroba lubje, so se z njim vred morali vrniti nazaj domov. Nadalje so stavkajoči prepovedali opravljati službo nočnemu čuvaju, skladiščnik pa se je smel kretati v prostorih podjetja le ob spremstvu stavkajočih.

— 26. avgusta so stavkajoči prepodili deset koscev, ki jih je poslal podjetnik Dolenc, da bi pokosili travo tudi v ograjenem prostoru podjetja.

— 27. avgusta je industrialec Dolenc hotel dobiti nekaj vzorcev dog, da bi pripravil večje naročilo za cementne tovarne in za inozemstvo. Ko je z nekaj nestavkajočimi delavci zaprosil stražo stavkajočih, da bi smel vstopiti v podjetje, so mu to sicer dovolili, niso pa pustili odnesti nobenih vzorcev.

Podjetnik pri tem v prijavi toži, da se delavske straže nikakor ni mogel znebiti. Delavka Čarmanova se je zakadila v skladiščnika in mu odvzela vzorec dog. Tudi s posredovanjem orožništva ni uspelo industrialcu Dolencu odnesti potrebnih vzorcev. Nasprotno: delavstvo je podjetniku Dolencu predlagalo, da naj ustreže njihovi zahtevi in podpiše zahteve stavkovne pogodbe ter sprejme vse delavstvo ponovno na delo, čemur pa ta seveda ni ustregel. Najagilnejši stavkarici Jurmanova in Čarmanova sta bili tedaj prijavljeni sodišču zaradi prestopka proti zaščiti države.

Delavstvo industrijskega podjetja Heinrihar na Trati je stopilo v stavko šele 25. avgusta. Kaže, da je prišlo do stavke delno tudi iz solidarnosti do Dolenčevih delavcev, ki so bili tedaj že 12 dni v stavki. Vsega skupaj je stavkalo 120 lesnih delavcev, od teh jih je bilo 35 zaposlenih v Škofji Loki, ostali pa v Kokri in v Kranju, kjer so stale žage teh industrijskih obratov.

Delodajalec Heinrihar se je izgovarjal predvsem na slabo trgovino z Italijo, ker so bile uvedene proti njej gospodarske sankcije, kot navaja pri razpravi na Srezkem načelstvu v Škofji Loki, dne 10. septembra 1936. »S tega stališča,« tarna dalje industrialec Franc Heinrihar, »je postalo obratovanje žagarskih obratov nerentabilno in smo pričeli misliti o tem, da bi naše žagarske obrate ustavili, vendar smo imeli velike pomisleke, ker smo se zavedali, v kakšne težave bi zašlo naše delavstvo, s katerim smo bili vedno v najboljših odnošajih.« Delodajalec naravnost besni in se hude, ker ni bil predhodno seznanjen z zahtevami, ki naj bi mu jih predložili obratni zaupniki. Stavko naziva divjo in odklanja vsako posredovanje, dokler se bo stavkajoče delavstvo gibalo po njegovih obratih in posedovalo ključke vseh vhodov. Delodajalec nadalje izjavlja, da bi bil v normalnih okoliščinah sam voljan povišati delavstvu plače, čim bi nastopila konjunktura na lesnem trgu.

Iz ohranjenih prijav in obtožb podjetnika je razvidno, da je tudi v tem podjetju stavkajoče delavstvo složno nastopilo v dveh primerih, in sicer 3. in 5. septembra proti temu, da bi naložili na vagone in odposlali pripravljene parkete. Proti stavkajočim delavcem sta bili zaradi tega vloženi dve sodni obtožbi, prvič proti 13, drugič pa proti 8 delavcem, ki niso hoteli upoštevati druge odločbe kot tisto, ki bi jo izdal ban v sporazumu z delavskimi zaupniki podjetja.

Organizator obeh stavk pri Dolencu in pri Heinriharju je bil delavec Franc Bergant. Ovadba, ki jo je podjetje Heinrihar naslovilo na Sreško načelstvo v Škofji Loki 8. septembra 1936, je sreški načelnik Kakl odposlal komandirju žandarmerijske postaje v Škofji Loki, Kraljevski banski upravi in Upravi policije v Ljubljani. V tej ovadbi se navaja sledeče:

»Bergant Franc, rojen 31. oktobra 1906 v Zg. Luši, občina Selca, stanujoč na Trati, občina Stara Loka, delavec pri lesni tvrdki F. Heinrihar v Stari Loki, je nujno sumljiv, da je izvršil vse priprave za štrajk pri lesnih tvrdkah F. Dolenc in F. Heinrihar, da je organiziral ta štrajk v vseh obratih omenjenih tvrdk v škofjeloškem in kranjskem srezu, ter da je duša tega štrajka, ki ga vzdržuje s tem, da delavstvo hujska in mu daje navodila. Omenjeni se opisuje kot neodkrit in potuhnjjen, zelo redkobeseden, toda prebrisan in nevaren človek. Trdi se, da je komunistični agitator in vodja komunističnega gibanja med lesnim delavstvom omenjenih tvrdk. Predno je izbruhnil štrajk pri omenjenih lesnih tvrdkah, je imenovani vzel bolezenski

dopust v času od 23. julija do 23. avgusta 1936. Vrezal se je tedaj nekoliko v prst na roki in zato dobil od okrožnega urada plačano bolovanje. V času njegovega bolovanja se ga je videlo pogosto med delavci tvrdke Dolenc. Tudi se je opazilo, da so v tem času često prihajali k njemu na stanovanje Dolenčevi delavci. Taki sestanki so se vršili često v večernih urah in so trajali pozno v noč. Sumi se, da je Bergant tedaj vršil priprave za štrajk Dolenčevih delavcev. Nekaj dni pred pričetkom štrajka pri tvrdki Heinrichar je Bergant nastopil delo. Opažati je bilo, da je vršil tedaj agitacijo podrobno pri vsakem delavcu posebej za štrajk pri Heinricharjevi tvrdki. V prvih dneh štrajka so se sestajali pri njem v sobi v poznih večernih urah delavci in delavke obeh omenjenih tvrdk. Prihajali so k njemu po eden ali dva skupaj, torej posamezno in ne v večjih skupinah, kar je posebno značilno. Takoj po izbruhu štrajka pri tvrdki Heinrichar pri škofjeloškem kolodvoru, se je Bergant odpeljal v Kranj in zahteval tam od delavcev, zaposlenih na Heinricharjevi žagi, naj takoj prenehajo z delom. Iz Kranja se je odpeljal dalje na žago tega podjetja v Kokro, kjer je tudi ustavil delo. Nato je pripravil še gozdne delavce, da so stopili v stavko. Ves čas štrajka se je Bergant vozil od enega do drugega obrata omenjenih lesnih tvrdk, največkrat je bil v obratu Dolenca. Pozno ponoči je hodil domov v svoje stanovanje, to je v svojo sobico, ki jo ima nad pisarno tvrdke Heinrichar na Trati. Zgodaj zjutraj pa je vedno že zapustil svojo sobo. Bergant je tudi med štrajkom dosledno vedno ščuval delavce, da so se upirali vsem odredbam oblasti, ki so bile izdane v konkretnih primerih med štrajkom. Pobral je vse ključke pri tvrdki Heinrichar in jih izročil svojemu najzanesljivejšemu sodelavcu Slavkodu Luskovcu. Teh ključev ni hotel izročiti podjetniku na njegov poziv, četudi je bilo vse delavstvo za to, da se ključki vrnejo lastniku. Ob priliki intervencije žandarmerije je Luskovec moral izročiti ključke komandirju žandarmerije. Nad tem pa se je najbolj zgražal Bergant in je takoj nato šel med delavstvo tvrdke Dolenc, ki ga je o tem obvestil in mu dal navodila. Bergant je tudi preprečil, da tvrdka Heinrichar ni mogla odpeljati parketov, dasi je žandarmerija intervenirala in pojasnila delavstvu, da so ti parketi last mestne hranilnice v Radovljici in da ne sme delavstvo ovirati podjetnika pri razpolaganju z njegovo lastnino, odnosno da ne sme zadrževati drugih od dela, ki s štrajkom celo niso imeli nobenih stikov. Bergant je tudi naščuval delavce vseh obratov tvrdke Heinrichar, da niso smeli vzeti dne 3. septembra niti plač niti delavskih knjižic, ko je tvrdka odpovedala vsem delavcem in jih hotela izplačati. Pred pisarno tvrdke Heinrichar je bilo opazati v večernih urah v dobi štrajka zelo pogosto shajanje delavcev po tri do štiri skupaj in vedno se je med njimi videlo Berganta.

Iz vsega omenjenega se sklepa, da je Bergant Franc vodja in duša stavke pri obeh omenjenih tvrdkah. Upravičeno se sodi, da bi se štrajk med delavstvom, ki je izmučeno in si želi samo mirnega dela, kmalu polegel in da bi se preprečila vsaka nasilja in morebitni neljubi incidenti, če bi se odstranil omenjeni Bergant in morda še njegov pomagač Luskovec Slavko. Lahko bi se dobilo zoper omenjena mnogo obremenilnega gradiva, če bi se zaslišalo delavstvo obeh tvrdk. To bi pa bilo mogoče šele po aretaciji obeh, ker se ju delavstvo sedaj boji.

O omenjenem Vas obveščam z naročilom, da po možnosti na čimbolj neopazen način aretirate imenovana, v prvi vrsti Berganta Franca in izročite

oba upravi policije v Ljubljani. Obenem zaslišite že sedaj glede imenovanih Heinriharja Stanka, industrialca v Stari Loki, njegovega uradnika in skladiščnika. Berganta Franca po možnosti aretirajte že danes. Na lice mesta pa pošljite jutri ob omenjenem času močnejšo patroljo zaradi vzdrževanja popolnega reda. O izvršitvi poročajte!« — končuje ovadbeni nalog.

Dne 10. septembra 1936 so se pričela pogajanja med lesnima podjetnikoma Dolencem in Heinriharjem ter delavstvom. Na pogajanja, ki so se vršila na srezkem načelstvu v Škofji Loki, je prišlo poleg imenovanih industrialcev še 11 delavskih zaupnikov obeh tvrdk, iz Ljubljane pa referent inšpekcije za delo inž. Evgen Baraga, zastopnik Delavske zbornice Jurij Stanko in zastopniki delavskih organizacij Niko Bricelj za Zvezo lesnih delavcev Jugoslavije, I. Pestotnik za Jugoslovansko strokovno zvezo, podružnica Kranj, in Peter Lombar za Jugoslovansko strokovno zvezo. Peturjna debata je bila dokaj ostra. Zastopniki delavstva so zahtevali, naj se delavcem spregledajo razni prekrški, pri čemer naj se upošteva psihoza razburjenih mas in naj se izreče splošna oprostitev, kar bi ugodno vplivalo na nesoglasja, ki so nastala med delavci in delodajalci. Sklenjeno je bilo, naj stavka preneha, vsi delavci pa naj bodo sprejeti na delo ob starih mezdah: podjetnikom so bile dane proste roke samo glede odklonitve tistih delavcev, ki so se pregrešili zoper § 239 obrtniškega zakona oziroma so bili sodnijsko kaznovani. Pri sprejemu na delo naj se prvenstveno upoštevajo poročeni in socialno šibki. Ta sporazum je bil vezan še na pogoj, da se delavstvo pred pristankom o njem še posvetuje.

Posvet je bil 11. septembra zvečer v gostilni »Pri Starmanu« na Trati. Sklenili so sledeče:

1. Vsi delavci tvrdke Franca Heinriharja so za sporazum in gredo na delo.

2. Delavci podjetja Franca Dolenca, razen dveh, so za to, da se s stavko nadaljuje, in sicer zato, ker industrialec Dolenc že takoj prvega dne, 11. septembra, kršil sporazum s tem, da je sprejel v službo dva nova delavca. Končno odločitev bodo podali po ponovnem sestanku, ki bo 13. septembra 1936.

Medtem sta tvrdki Heinrihar in Dolenc 12. septembra predložili srezkemu načelstvu v Škofji Loki pismeni izjavi, da se ne smatrata več vezani na sporazum, ki sta ga oba delodajalca načelno podpisala 10. septembra, ker delavstvo do danega roka, 11. septembra ob 18. uri, ni obvestilo podjetnikov o svojem pristanku, čeprav je imelo za razmišljanje »dovolj časa«. Nadalje se sklicujeta, da je predlog sporazuma nepopoln, ker ne predvideva niti veljavnosti niti odpovednega roka, in izjavljata, da je za podjetji nemogoče, da bi bili trajno vezani na predlagane omejitve pri sprejemanju delavcev.

Obe stavki sta bili končani. Srezko načelstvo je z odločbo z dne 12. septembra 1936 menilo, da je z odstopom delavskih straž stavka likvidirana. Tudi Srezko sodišče v Škofji Loki je vzelo likvidacijo stavke v vednost s pripombo, kot navaja akt z dne 14. septembra, »da vsled mirne likvidacije štrajka ne obstoji nikaka nevarnost več, da bi mogli na kakršenkoli način vplivati na delavstvo ali kaliti mir aretirani: Miklavc Janez, Čarman Marija, Škrabelj Franc, Kavčič Anton in Starman Ivan. Zato ne obstoje s strani tukajšnjega načelstva nikaki pomisleki, da se omenjeni zagovarjajo iz svobode.«

Delodajalec Franc Heinrihar je na svoji žagi pri kolodvoru takoj zaposlil 11 delavcev, v Kranju pa 10. Dela v Kokri pa je do nadaljnjega popolnoma ustavil ter izjavil, da bo postopoma zaposlil vse svoje delavce, razen treh ali štirih, ki so bili med štrajkom najbolj »nasilni«. Delavstvo je po končani stavki doseglo tudi zvišanje mezd.

Po končani stavki pri industrialcu Francu Dolencu, ki je bila najbolj ostra od vseh loških stavk, je podjetje sprejelo na delo samo 19 delavcev, od teh samo dva, ki sta se stavke udeležila; vsi ostali so bili odpušteni.

Stavka v tekstilnih tovarnah na Trati in v Vincarjih

Tekstilna industrija je bila v stari Jugoslaviji med vsemi panogami najbolj favorizirana. Inozemski kapitalisti so pravilno računali, da jim bo industrijsko nerazvita Jugoslavija nudila velike možnosti in omogočila velike dobičke. Zato so si izbrali Jugoslavijo, iz določenih razlogov pa v njej Slovenijo za gradnjo tekstilne industrije. Domačega kapitala ni bilo in še ta, kolikor ga je bilo, ni pokazal nobene iniciative. Zato je država napore inozemskega kapitala za izgradnjo tekstilne industrije podpirala v svoji gospodarski in finančni politiki. Uvoz strojev in surovin je oprostila plačevanja carine, z visokimi cenami pa zaščitila izdelke. V Sloveniji, kjer je bila tekstilna industrija najbolj razvita, je bilo leta 1926 zaposlenih 5000, leta 1935 pa že 15.000 delavcev. Ob carinski zaščiti in iniciativi inozemskega kapitala se je tekstilna industrija tako razvila, da je leta 1936 zalagala že 70 % domačega trga s tekstilnimi proizvodi.

Inozemski kapitalisti so prišli v Jugoslavijo tudi zato, ker jim je država omogočila uvoz starih, v inozemstvu že rabljenih strojev, cenen nakup zemljišč za gradnjo tovarn, dala davčne olajšave in omogočila izkoriščanje cenejše delovne sile. Tovarne niso bile moderno zgrajene, z njihovim razmahom pa so bili delovni pogoji vedno slabši. V Sloveniji je vladala glede tega prava anarhija. Mezde so se gibale od 1,50 do 4 din na uro, v nekaterih tovarnah pa celo komaj 1 din na uro. Osemurni delovni čas ni skoraj nikjer veljal. Grobo se je kršila socialna zakonodaja, higienski ukrepi so bili pod vsako kritiko, varnostne naprave v obratih nezadostne. Posebno poglavje pa je bil odnos nadzornega osebja, večinoma tujcev do delavstva. Šikane, kazni in odpusti so bili na dnevnem redu. Pritožbe delavstva, ki so prihajale na strokovne organizacije in Delavsko zbornico, kažejo žalostno sliko razmer in delovnih odnosov v tekstilni industriji. Tekstilno delavstvo v Sloveniji je bilo, glede na socialno pripadnost, v ogromni večini kmečki proletariat, ki ga zemlja ni mogla preživljati. Ta množica je bila zaradi tega razredno nezavedna in jo je bilo težko organizirati, tako da so jo kapitalisti lahko brez težav toliko časa nesramno izkoriščali. K poslabšanju razmer pa je v mnogočem pripomogla tudi velika gospodarska kriza po letu 1929, ki je do temelja potresla nerazvite dežele, med temi tudi staro Jugoslavijo. Kriza je najbolj prizadela z brezposelnostjo in s siromaštvom delavstvo in široke ljudske množice, ki so vedno glasneje zahtevale kruha in pravice. Organizirale so se v borbo proti nosilcem krivičnega gospodarskega in političnega sistema. Leto 1936 je poteklo v znamenju težkih socialnih napetosti, v znamenju borbe med frontama ljudstva in reakcije.

V tem obdobju se je začela tudi borba tekstilnih delavcev, ki je bila tako po številu delavcev kakor tudi po ostrih oblikah, ki jih je stavka zavzela, ena največjih sindikalnih borb v zgodovini slovenskega delavstva. Tekstilno delavstvo Slovenije se je že jeseni 1935 začelo pripravljati na mezdno borbo. Delegati iz raznih tovarn so na konferenci v Mariboru sestavili iz predstavnikov delavskih strokovnih organizacij centralni tarifni odbor, preko katerega so hoteli doseči izboljšanje svojega ekonomskega položaja. Postavili so zahteve po kolektivni pogodbi, povišanju plač, osemurnem delovnem času ter ureditvi znosnih delovnih odnosov v podjetjih. Zbrano

Stavkajoči delavci v tkalnici Brumen & Thaler. (Po originalu v loškem muzeju.)

gradivo so dostavili svojim podjetnikom in banski upravi z namenom, da se čimprej razpišejo pogajanja. Podjetniki in banska uprava iz taktičnih razlogov osnutka kolektivne pogodbe niso odklonili, pač pa so iz oportunističnega odnosa do strokovnih organizacij rešitev zavlačevali 10 mesecev, kar jim je omogočilo in dalo dovolj časa, da se tudi oni pripravijo za borbo proti delavcem s svojo protiofenzivo. Začeli so zniževati akordne postavke in podaljševati delovni čas, kar je delavstvo zelo razburjalo. Ker je delavstvo ocenilo to za negativen in izzivalen odgovor na njihove predlagane zahteve, je kolektivno po vsej Sloveniji stopilo v stavko. Dne 20. avgusta 1936 ob 13. uri je izbruhnila stavka v Kranju v tovarni »Jugočeška«, nakar sta ji čez nekaj trenutkov sledili z znakom sirene »Jugobrana« in »Inteks«.

Stavkovni val je zajel še istega dne 57 obratov v Sloveniji, kjer je stavkalo okrog 15.000 delavcev, od teh samo v tekstilni tovarni v Kranju in v Škofji Loki 3000 delavcev. Delavci iz obeh loških tekstilnih tovarn,

predilnice na Trati in tkalnice Brumen & Thaler v Vincarjih, so stopili v stavko iz solidarnosti do velike tekstilne stavke kranjskih delavcev. V obeh podjetjih je stavkalo 246 delavcev. Tu bomo navedli samo najpomembnejše dogodke iz stavk v obeh škofjeloških tekstilnih podjetjih.

V prijavi srezkega načelstva v Škofji Loki, ki je bila poslana ministrstvu za notranje zadeve v Beograd, je navedeno, »da se je 21. avgusta okoli osme ure dopoldne pripeljalo na kolesih iz Kranja v Škofjo Loko okoli 80 delavcev, ki so se napotili v predilnico pri kolodvoru. Po prihodu v tovarno so pozvali delavstvo, naj prekine delo in stopi v stavko. Jutranja izmena 59 delavcev je takoj sledila pozivu stavkajočih delavcev iz Kranja. Domači in tuji delavci so takoj zasedli vse tovarniške prostore, pa tudi pisarno, od koder so izgnali vse uradništvo. Polastili so se predvsem tovarniškega telefona in neki delavec, ki se je nam javil kot delavski zaupnik predilnice Rupar Rihard, je sporočil po telefonu, da je vse delavstvo predilnice, okoli 120 po številu, danes stopilo v štrajk, skupno z delavstvom v Kranju in po drugih krajih Dravske banovine. Drugi del tekstilnega delavstva iz tovarn 'Jugobruna' in 'Jugočeška' iz Kranja, okoli 70 po številu, je s kolesi dospel v Škofjo Loko in na enak način zasedel tovarno Thaler & Brumen. Domače delavstvo je moralo vse delo zapustiti. Poročano mi je bilo, da so došli tujci postavili vse domače delavstvo v vrsto ter da je delavstvo moralo pozdravljati s pestjo dvignjeno navzgor. Kdor ni hotel pozdraviti, je bil tepen. V tej tovarni je delavstvo zaseglo vse prostore, tudi pisarniške, izgnalo vse pisarniško osebje na cesto in se polastilo ključev vseh prostorov. V tistem času sem imel na razpolago samo dva žandarja, in to enega narednika in enega pripravnika. Vsi drugi so bili v službi. Sporazumno s kranjsko žandarmerijsko četo sem pozval vse žandarje škofjeloške stanice in okoliške redne službe in zahteval še po dva žandarja ob bližnjih žandarmerijskih stanic Poljane in Železniki, ki so dospeli popoldne. Zgodaj popoldne so se vrnili vsi tuji delavci v Kranj. Njih indentificiranje bo mogoče v kratkem času, ker je žandarmerija zabeležila številke njihovih koles. Žandarmerija je zasedla s patruljami vse dohode do omenjenih tovarn in ima nalog, da prepreči vsak ponoven stik tujih delavcev z domačimi. Izdan je hkrati nalog, da ima delavstvo takoj zapustiti pisarniške prostore, pustiti, da uradništvo lahko nemoteno uraduje, in paziti na to, da se prepreči vsaka najmanjša škoda bodisi na blagu, strojih ali objektih. Navodila, ki so bila doslej izdana, žele preprečiti vsako krvoprelitje, identificirati tujce in zapreti hujskače, ki jih med domačim delovstvom ni. Domače delavstvo kot oni, ki so prišli iz Kranja, so samo orodje voditeljev iz Ljubljane, ki pripadajo krščansko-socialističnim, narodnim in marksističnim organizacijam. Ako bi se pravočasno vtaknili v zapor voditelji teh organizacij, kar sem predlagal včeraj ustмено kraljevski banski upravi, bi do teh štrajkov sploh ne prišlo. Za sedaj je ukrenjeno vse potrebno, da se poznejši morebitni nemiri energično zatro,« končuje v poročilu srezki načelnik.

Takratni delavci tkalnice v Vincarjih vedo povedati, da je poročilo o kakršnem koli teroriziranju delavcev popolnoma neresnično, ker so že na prvi poziv ustavili delo in zasedli tovarno. Ko so se kranjski delavci zgodaj popoldne vrnili v Kranj, je prišla v predilnico na Trati še ena skupina delavcev, katero je vodila delavka Leopoldina Bozovičar. Pomagali so organizirati hrano in življenje v zasedenih podjetjih.

V tovarni v Vincarjih je bil takoj ob izbruhu stavke izvoljen stavkovni odbor. Za predsednika je bil izvoljen Franc Volčič, ki se je udeležil neuspešnih pogajanj med delavskimi zaupniki in podjetniki v Kranju. Ker do sporazuma ni prišlo, je stavkovni odbor tovarne v Vincarjih ukrenil vse potrebno, da se zagotovi disciplina in da se uredijo ležišča, ker so delavci sklenili, da tovarne ne bodo zapustili. Potem ko so bili delavci še dva dni brez hrane, so si uredili zasilno kuhinjo. Prebivalstvo, posebno pa strokovna organizacija tovarne klobukov »Šešir«, kakor tudi trgovci in nekateri obrtniki so stavkajočim priskočili na pomoč s hrano in z denarjem. Kljub grožnjam orožnikov in policije, ki so hoteli delavce prisiliti, da zapuste tovarno, so ti vztrajali do konca stavke.

O poteku stavke v predilnici na Trati poročata Justa Erzenova in Pavla Česnovarjeva, da so delavci takoj ob pričetku stavke postavili stražo, ki je budno pazila na red in disciplino v tovarni. Omenjeni delavki navajata dalje: »Življenje med stavko je bilo kljub težavam, ki so nas večkrat doletele, zelo živahno. Če smo utegnili, smo zapeli in zaplesali. Takoj ob nastopu stavke smo organizirali skupine delavcev, ki so odšle po hrano h kmetom, obrtnikom in trgovcem. Obšli smo vse okoliške vasi in Škofjo Loko. Znatno nas je podprl zlasti lastnik mlina pri puštalski brvi, pa tudi pek Žužek in mesar Matevž Hafner. Naša kuharica Micka iz Stare Loke pa nam je skušala skuhati kar najbolje. Med stavko so nas lastniki večkrat pregovarjali in nam grozili, naj zapustimo tovarno in pričnemo z delom. Tudi žandarja Krajner in Osovnikar sta nas pozivala, naj odidemo, vendar vsakokrat brez uspeha...«

V eni izmed naslednjih prijav navaja srezko načelstvo v Škofji Loki, da je vodstvo predilnice na Trati odpustilo iz službe vse delavstvo, ker po dogovoru z dne 21. avgusta v dogovorjenem roku, to je 24. avgusta ni pričelo z rednim delom. Delavstvo na to odpoved ni reagiralo. Ker so se postavili žandarmeriji v bran nekateri agilni stavkajoči delavci, so bili Marija, Mihael in Franc Sešek ter Leopoldina Bozovičar zaradi tega sodno prijavljeni.

Komandir žandarmerijske postaje v Škofji Loki Jožef Krajner je javil 23. septembra 1936 srezkemu načelstvu, da so imeli stavkajoči delavci iz Kranja in Škofje Loke dne 20. septembra sestanek v Crngrobu. Ta sestanek se je vršil od 15. do 16. ure severno od cerkve v Crngrobu. Komandir navaja: »Sestanek ni bil prijavljen oblastem. Kolikor se je moglo ugotoviti, se je sestanka udeležilo okoli 150 oseb obojega spola. Sestanek so navadno sklicali delavski zaupniki iz Kranja, kateri so na njem prigovarjali delavcem, da bi zopet stopili v stavko, ako bodo delavski zaupniki odpuščeni iz službe. Imena sklicateljev se niso mogla ugotoviti, kakor tudi ne posamezne osebe, ki so se sestanka udeležile. Zagotovo se pa ve, da se je sestanka udeležila delavka Cof Angela iz Dorfarjev ter se je kljub ponovnemu iskanju ni moglo dobiti doma, da bi se jo zaslišalo...«

Časnika Jutro in Slovenec sta poročala 16. septembra, da se pogajanja o kolektivni pogodbi še niso mogla pričeti, ker delavstvo v Kranju in Škofji Loki stavka »na nezakonit način« in ni še izpraznilo tovarn, dočim so na poziv bana Natlačena povsod drugod delavci izpraznili podjetja. Po nalogu srezkega načelnika Kakla je žandarmeriji po krajšem prigovarjanju vendarle uspelo dobiti od delavstva ključne tovarne Brumen & Thaler. Delavstvo

je pod pritiskom oblasti moralo izprazniti urade, tako da je 17. septembra uradništvo omenjenega podjetja že pričelo z delom. Istočasno sta kar dve patrulji žandarjev hoteli dobiti ključe tudi v predilnici na Trati, kar pa jima kljub pretepom ni uspelo.

Medtem so stalno potekala pogajanja med delavskimi predstavniki, ki jih je vodila Partija, in med industrialci. Vedno bolj se je vmešavala tudi tedanja protiljudska oblast z banom Natlačenom na čelu ter z grožnjami in terorjem hotela streti voljo delavstva. Tako je dne 16. septembra v zgodnjih jutranjih urah pripeljal v Kranj posebni vlak policijo in gojence žandarmerijske šole. Policija in žandarmerija sta navalili na dvojni obroč, ki so ga napravile delavke okoli moških pri tovarni »Jugočeška«. Tudi petje državne himne ni odvrnilo žandarjev in policije, ki so s pendreki, puškinimi kopiti in s solzilnim plinom navalili na stavkajoče delavce. Pri tem je bilo od udarcev mnogo poškodovanih. Ves dan so nato lovili in razganjali delavske skupine. Tako je bil s posegom Koroškeve policije zlomljen odpor stavkajočega delavstva v Kranju. Dne 21. septembra se je končala tudi stavka v podjetju Brumen & Thaler v Vincarjih, 28. septembra pa v predilnici na Trati. Opuščene delavce so podjetja postopoma sprejela nazaj na delo, vendar ni bilo od vseh stavkajočih v Kranju, Škofji Loki in Trzinu ponovno sprejetih na delo 273 delavcev, med njimi 27 delavskih zaupnikov.

*

Veliko stavkovno gibanje v tridesetih letih v celoti ni moglo uspeti. Imelo pa je kljub temu ogromen političen pomen, saj je pretreslo ves kapitalistični red v Jugoslaviji. Tudi enotno kolektivno pogodbo s tarifnim pravilnikom za vse tekstilne obrate v Sloveniji bi delavci mogli težko drugače doseči kot z združeno stavkovno akcijo. V času, ko je bila revolucija v Španiji v največjem razmahu, so s to veliko stavko slovenski delavci prvič v enotni fronti pokazali, da je tudi pri nas možna uspešna razredna borba za ekonomske in politične pravice. To je bil oster boj med delavci ter kapitalisti in reakcionarnimi oblastmi. Ta boj je bil tako oster, da so se morali pokazati ne samo podjetniki in njihovi pomagači, ampak tudi oblast v pravi luči. Vsa druga sredstva so jim odpovedala in morali so z nasiljem in orožjem nad goroke delavce. Stavke so bile s silo zlomljene, toda delavstvo je iz njih izšlo kot moralni zmagovalec in z veliko izkušnjo, da se boj za ekonomske zahteve mora povezati z bojem za prevzem oblasti, z revolucijo. Stavke so bile velika šola ljudskih množic. Največ so pridobili delavci, a vplivale so tudi na ostale sloje. Na čelu te fronte proti izkoriščevalcem je vse bolj stopal delavski razred pod vodstvom svoje Komunistične partije in se pripravljaj, da popelje vse delovno ljudstvo v revolucionarno borbo za osvoboditev. Mnogo naših voditeljev stavk in borbenih delavcev srečujemo pozneje na vodilnih mestih tudi v narodnoosvobodilni borbi, v ljudski revoluciji in danes na prvih mestih v izgradnji socializma. Ramo ob rami so se delavci in delavke junaško borili za pravice delavskega razreda, za zmago delovnega ljudstva. Mnogi delavci in delavke, znani iz teh stavk v škofjeloških podjetjih, so žrtvovali v narodnoosvobodilni borbi svoja življenja. Njihova imena, vklesana na pročeljih teh podjetij, so nam in bodočim rodovom svetel primer borbenosti delovnega ljudstva za osebno, socialno in nacionalno svobodo.

Arhivalije o poteku delavskih stavk v Škofji Loki in fotokopije zadevnih časopisnih člankov iz leta 1955 in 1956 v loškem muzeju. — Govor Franca Leskoška, Borisa Zihlerla in Mirka Zlatnarja ob proslavi 20-letnice velike tekstilne stavke 1956 v Kranju. — Zbornik dokumentarnega gradiva ob 20-letnici velike tekstilne stavke Slovenije v Kranju. — Govor Franca Logondra ob 20-letnici stavke v tovarni klobukov »Šešir« v Škofji Loki leta 1955.

Résumé

LES GRÈVES DES OUVRIERS DE ŠKOFJA LOKA

Dans les années qui suivirent la crise économique mondiale de 1929, qui se propagea à tous les pays sous-développés, de nombreuses grèves éclatèrent aussi en Yougoslavie. En Slovénie, la grève la plus importante fut celle des ouvriers de l'industrie textile en 1956, qui avait pour but d'améliorer leurs conditions économiques. A Škofja Loka, les premiers à se mettre en grève furent les ouvriers de la manufacture de chapeaux «Šešir»; leur grève dura du 11 octobre au 11 novembre 1955. Leur action fut suivie par les ouvriers de l'industrie de bois, le 15 août par ceux de l'usine Franc Dolenc, et le 25 août par les ouvriers de Stanko Heinrihar; les deux grèves furent terminées le 12 septembre 1956. Entre le 20 août et le 21, resp. le 28 septembre, il y eut des grèves aussi dans le tissage Brumen & Thaler et dans la filature de coton. Dans l'ensemble, 482 ouvriers étaient en grève, chiffre assez important pour une ville où l'industrie était peu développée. Les grévistes réussirent à améliorer un peu leur situation économique et à consolider les rangs ouvriers.